

7. Ekonomiczne aspekty turystyki edukacyjnej w Lasach Państwowych w Polsce

Agnieszka Wartecka-Ważyrńska, Jan Sikora, Jarosław Uglis, Anna Jęczmyk

Wstęp

Lasy w życiu człowieka pełniły, pełnią i będą pełnić ważną funkcję i jako przestrzeń publiczna są dostępne dla wszystkich, którzy chcą z nich korzystać. Znaczenie terenów leśnych, pełnione przez nie funkcje oraz korzyści, jakie ludzie z nich czerpią, zmieniają się wraz z upływem czasu. Badacze dopatrują się ponad 100 wspomnianych funkcji, przy czym zazwyczaj stosuje się ich podział na trzy grupy: gospodarcze (produkcja drewna), ochronne (ekologiczne) i społeczne (m.in. rekreacyjne, edukacyjne, turystyczne)¹. Pełniąc je, lasy zabezpieczają egzystencję społeczności ludzkich².

Tereny leśne dostarczają ogromnych korzyści materialnych i niematerialnych, wśród których należy wymienić:

- usługi zaopatrzenia w klasyczne produkty leśne, w tym drewno i drewno opałowe oraz niedrzewne produkty leśne, takie jak runo leśne, woda, tlen;
- usługi wynikające z funkcji ekosystemów, np. kontrola erozji, ochrona klimatu i bioregulacji (zapylanie, zwalczanie szkodników itp.);
- usługi społeczno-kulturalne, w tym rekreacja, edukacja, wartości duchowe i religijne, estetyczne uznanie lub podtrzymywanie dziedzictwa kulturowego;
- usługi wspierające, umożliwiające zaopatrywanie człowieka w powyższe korzyści³.

Współcześnie w lasach obserwuje się znaczący rozwój turystyki i rekreacji. Ze względu na zajmowaną powierzchnię oraz przestrzenne rozmieszczenie są one jednym z podstawowych przyrodniczych walorów turystycznych i rekreacyjnych – dla wielu odwiedzających stanowią docelowe miejsce wyjazdów wypoczynkowych. Rozwój różnych form rekreacji i wypoczynku, przeważnie o wartościach

¹ A. Mandziuk, K. Janeczko, *Turystyczne i rekreacyjne funkcje lasu w aspekcie marketingowym*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej” 2009, r. 11, z. 4(23).

² E. Kindler, *A Comparison of the concepts: Ecosystem services and forest functions to improve interdisciplinary exchange*, „Forest Policy and Economics” 2016, no. 67, s. 53.

³ T. Pistorius, H. Schain, G. Winkel, T. Fliewinger, T. Bieling, W. Kondol, K. B. Volz, *Lessons for RED Plus: Comparative analysis of the German discourse on forest functions and the global ecosystem services debate*, „Forest Policy and Economics” 2012, no. 18, s. 6.

edukacyjnych, w lasach może stać się dodatkowym źródłem dochodów dla nadleśnictw i placówek zarządzających tymi terenami. Ponadto działalność ta stanowi istotne źródło dochodów dla gospodarki lokalnej dzięki kosztom ponoszonym przez turystów, związanym z podróżą oraz pobytem w lasach w celach edukacyjno-rekreacyjnych. W polskich lasach prowadzona jest zrównoważona gospodarka leśna (materialna i niematerialna), a jednym z zadań jej przypisanych jest edukacja przyrodnicza społeczeństwa. Las to bowiem idealne do tego celu miejsce, ponieważ umożliwia bezpośredni kontakt człowieka z przyrodą oraz pozwala na wykorzystanie teoretycznej wiedzy w praktycznej rzeczywistości. Prowadzenie działalności edukacyjnej na terenach leśnych, utrzymanie i funkcjonowanie różnych ośrodków szkoleniowo-rekreacyjnych oraz przygotowanie odpowiedniej i interesującej oferty dla odwiedzających wymaga jednak odpowiednich nakładów finansowych⁴.

Celem opracowania jest ukazanie uczestnictwa różnych osób w edukacji przyrodniczo-leśnej prowadzonej przez Lasy Państwowe w Polsce oraz jej ekonomicznych aspektów.

Metody badawcze

Do napisania opracowania wykorzystane zostały następujące metody badawcze: analiza empirycznych materiałów wtórnych, metoda analizy literatury przedmiotu i metoda analizy statystycznej. Autorzy kierowali się podstawową dyrektywą badań empirycznych, która nakazuje jednoczesne stosowanie w badaniach społecznych i ekonomicznych wzajemnie uzupełniających się kilku metod lub technik badawczych. Zasada ta pozwala na ograniczenie ujemnych wartości stosowanych metod badawczych i zrekomensowanie ich cechami pozytywnymi, w tym osiągnięcie bardziej obiektywnych wyników.

Obecnie w badaniach empirycznych badacze coraz częściej korzystają z danych empirycznych zawartych w materiałach wtórnych zebranych przez innych badaczy oraz dokumentów urzędowych będących w posiadaniu różnych instytucji realizujących odmienne cele niż cele przyjęte przez badacza. Wtórna analiza danych empirycznych w naukach społecznych ma bogatą i długą tradycję intelektualną⁵.

Można wskazać trzy podstawowe powody, które odpowiadają za wzrost zainteresowania wykorzystaniem metody analizy dokumentów wtórnych – kolejno natury ogólnej, metodologiczne i ekonomiczne. Po pierwsze, badacz może korzystać z szerokiego zakresu materiałów dotyczących różnych obszarów i lat, co sprzyja większej rozpiętości i pogłębieniu analizy, niż byłoby to możliwe w przypadku wykorzystania

⁴ A. Jęczmyk, J. Sikora, A. Wartecka-Ważyńska, J. Uglis, *Economic aspects of education and Tourism activity of Międzychód Forest District*, "Intercathedra" 2017, no. 3(33), s. 34, 37.

⁵ Ch. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Zysk i S-ka, Poznań 2001.

danych pierwotnych, pochodzących z pojedynczego, krótkiego badania empirycznego. Po drugie, zamiast osobiście prowadzić liczne badania, badacz może w połączeniu z własnymi danymi, pochodzącymi np. z obserwacji czy wywiadów, wykorzystać dane zebrane już wcześniej przez innych. Po trzecie, badania, w których zbiera się dane pierwotne to przedsięwzięcie bardzo kosztowne, w związku z czym korzystanie z już istniejących danych jest zdecydowanie tańsze⁶. Powyższe argumenty skłoniły zatem autorów do przyjęcia w swoich badaniach metody analizy danych przedstawionych w materiałach wtórnych, w tym dokumentów urzędowych. Wykorzystanymi dokumentami wtórnymi były w tym przypadku raporty o stanie lasów w Polsce, raporty z działalności edukacyjnej Lasów Państwowych w Polsce, programy edukacji leśnej społeczeństwa w nadleśnictwach oraz informacje znajdujące się na stronach internetowych.

Podczas analizy teoretyczno-empirycznej zebranego materiału badawczego posłużono się metodą analizy opisowej literatury przedmiotu opisującej teoretyczne aspekty problematyki z zakresu funkcji edukacyjnej lasu oraz uwarunkowań jej realizacji. Zastosowana metoda analizy statystycznej pozwoliła natomiast stworzyć ilościową prezentację tabelaryczną badanych zagadnień.

Wykorzystane metody i techniki badawcze, skierowane na badany problem oraz otrzymane wyniki, ukazały ogólny obraz uwarunkowań ekonomicznych funkcji edukacyjnej polskich lasów, określiły liczbę uczestników oraz formy tej edukacji, poszerzyły także zakres zagadnień do dalszych rozważań.

Podstawowa charakterystyka lasów w Polsce

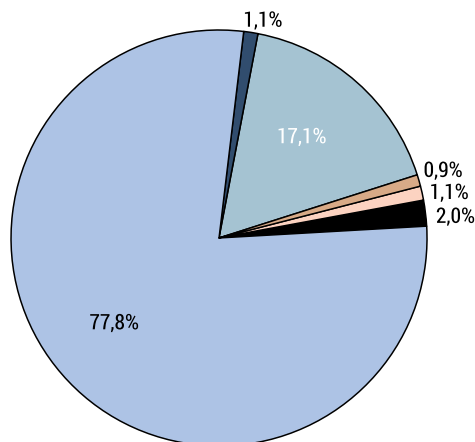
Całkowita powierzchnia lasów w Polsce wynosi 9,3 mln ha i stanowi jedną z największych w Europie (po Francji – 15,5 mln ha i Niemczech – 11,4 mln ha). Określona według standardu międzynarodowego lesistość Polski (powierzchnia lasów w stosunku do powierzchni lądowej, bez wód śródlądowych) wynosi natomiast 30,3% i jest niższa od średniej europejskiej (33,8% bez Federacji Rosyjskiej). Niższą od Polski lesistością charakteryzują się m.in. takie kraje w Europie, jak Ukraina, Węgry, Rumunia czy Francja.

Jeśli chodzi o strukturę własnościową polskich lasów, dominują lasy publiczne stanowiące 81,8%, w tym lasy pozostające w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe⁷ – 77,8%. Lasy prywatne stanowią jedynie 18,2% (rys. 7.1).

---

⁶ Ibidem.

⁷ Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe (PGL Lasy Państwowe) to państwowa jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, niebędąca przedsiębiorstwem w rozumieniu prawa, działająca na terenie Polski. PGL Lasy Państwowe prowadzą gospodarkę leśną, dbając przy tym o stan zarządzanych terenów, tj. o zachowanie walorów przyrodniczych i krajobrazowych; www.lasy.gov.pl.

■ w zarządzie Lasów Państwowych
 ■ własność osób fizycznych
 ■ inne należące do Skarbu Państwa
■ inna własność prywatna
 ■ własność gmin
 ■ parki narodowe

RYSUNEK 7.1. Struktura własności lasów w Polsce (w %)

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie: *Raport o stanie lasów w Polsce 2010*, Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych, Warszawa 2011, s. 9.

Porównanie udziału lasów publicznych w ogólnej powierzchni lasów w grupie państw europejskich ukazuje zróżnicowanie tej wielkości. Wyraźnie można zauważyć podział na trzy grupy krajów: Wspólnotę Niepodległych Państw (WPN), gdzie 100% lasów jest własnością państwa, kraje skandynawskie i Francję, gdzie zdecydowana większość lasów znajduje się w rękach prywatnych (68-76%), oraz pozostałe kraje o zróżnicowanej strukturze własności, z przeważającym udziałem lasów publicznych⁸.

W ramach struktury organizacyjnej Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Polskie funkcjonują Leśne Kompleksy Promocyjne (LKP), których zadaniem jest realizacja funkcji społecznych lasów, w tym funkcji edukacyjnej.

Leśne Kompleksy Promocyjne to jednostki funkcjonalne o znaczeniu ekologicznym, edukacyjnym i społecznym⁹. Są to duże, zwarte obszary lasu, wchodzące w skład jednego lub kilku nadleśnictw, utworzone w celu rozpowszechniania proekologicznej polityki leśnej państwa. W Polsce w 2016 roku było 25 LKP (tab. 7.1), które łącznie zajmowały powierzchnię 1 273 693 ha.

Kompleksy te są jednostkami funkcjonalnymi, nieposiadającymi odrębnej administracji, ale zarządzanymi przez nadleśniczych nadleśnictw wchodzących w skład LKP, pod nadzorem dyrektorów właściwych Regionalnych Dyrekcji Lasów Państwowych (RDLP)¹⁰. Leśnicy w ramach LKP pokazują zmienność warunków siedliskowych,

⁸ *Raport o stanie lasów w Polsce 2010*, Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych, Warszawa 2011.

⁹ Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz.U. z 2017 r., poz. 788).

¹⁰ K. Frończak, *Leśne Kompleksy Promocyjne. Las w dziewiętnastu odsłonach*, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2007, s. 15.

różnorodność składu gatunkowego lasu i wielość pełnionych przez niego funkcji oraz promują zrównoważoną gospodarkę leśną, wspierają badania naukowe i prowadzą edukację leśną społeczeństwa. LKP są również uznawane za forum współpracy pomiędzy administracją leśną a władzami lokalnymi¹¹.

TABELA 7.1. Leśne Kompleksy Promocyjne (LKP) w Polsce

Lp.	LKP	Nadleśnictwa	Powierzchnia łączna w ha	Rok powstania
1.	LKP Bory Lubuskie	Lubusko (RDLP Zielona Góra)	32 135	1994
2.	LKP Bory Tucholskie	Tuchola, Osie, Dąbrowa, Woziwoda, Trzebciny (RDLP Toruń)	84 140	1994
3.	LKP Lasy Beskidu Sądeckiego	Piwniczna, Nawojowa (RDLP Kraków) I	32 051	2004
4.	LKP Lasy Beskidu Śląskiego	Bielsko, Ustroń, Wiśla, Węgierska Góra (RDLP Katowice)	39 883	1994
5.	LKP Lasy Bieszczadzkie	Baligród, Cisna, Lutowiska i Stuposiany (RDLP Krosno)	69 532	2011
6.	LKP Lasy Birczańskie	Bircza (RDLP Krosno)	29 578	2001
7.	LKP Lasy Doliny Baryczy	Milicz, Żmigród (RDLP Wrocław)	42 379	2011
8.	LKP Lasy Elbląsko-Żuławskie	Elbląg (RDLP Gdańsk)	18 827	2011
9.	LKP Lasy Gostynińsko-Włocławskie	Gostynin, Łąck (RDLP Łódź), Włocławek (RDLP Toruń)	53 093	1995
10.	LKP Lasy Janowskie	Janów Lubelski (RDLP Lublin)	31 620	1994
11.	LKP Lasy Mazurskie	Strzałowo, Spychowo, Mrągowo (RDLP Olsztyn), Pisz, Maskulińskie (RDLP Białystok) II	118 216	2002
12.	LKP Lasy Olsztyńskie	Olsztyn, Kudypy (RDLP Olsztyn) III	35 310	2011
13.	LKP Lasy Oliwsko-Darżlubskie	Gdańsk, Wejherowo (RDLP Gdańsk)	40 907	1996

¹¹ Strona internetowa Generalnej Dyrekcji Lasów Państwowych. Leśne kompleksy promocyjne, <http://www.lasy.gov.pl/nasze-lasy/lesne-kompleksy-promocyjne> [dostęp: 25.01.2020].

Lp.	LKP	Nadleśnictwa	Powierzchnia łączna w ha	Rok powstania
14.	LKP Lasy Rychtałskie	Antonin, Syców (RDLP Poznań) IV	47 992	1996
15.	LKP Lasy Spalsko-Rogowskie	Brzeziny, Spała (RDLP Łódź) V	34 950	2002
16.	LKP Lasy Śródkowopomorskie	Warcino, Polanów, Karnieszewice (RDLP Szczecinek) VI	56 614	2004
17.	LKP Lasy Warszawskie	Drewnica, Jabłonna, Celestynów i Chojnów (RDLP Warszawa) VII	52 099	2005
18.	LKP Puszcza Białowieska	Białowieża, Browsk, Hajnówka (RDLP Białystok)	52 637	1994
19.	LKP Puszcza Knyszyńska	Supraśl, Dojlidy, Krynki i Czarna Białostocka (RDLP Białystok)	62 319	2011
20.	LKP Puszcza Kozienicka	Kozienice, Zwoleń, Radom (RDLP Radom)	30 435	1994
21.	LKP Puszcza Niepołomicka	Niepołomice (RDLP w Krakowie)	10 926	2011
22.	LKP Puszcza Notecka	Potrzebowice, Wronki, Krucz (RDLP Piła), Sieraków, Oborniki (RDLP Poznań), Karwin, Międzychód, Skwierzyna (RDLP Szczecin)	137 229	2004
23.	LKP Puszcze Szczecińskie	Kliniska, Gryfino, Trzebież (RDLP Szczecin)VIII	61 070	2004
24.	LKP Puszcza Świętokrzyska	Daleszyce, Kielce, Łągów, Skarżysko, Suchedniów, Zagnańsk (RDLP Radom)	76 885	2004
25.	LKP Sudety Zachodnie	Szklarska Poręba, Świeradów (RDLP Wrocław)	22 866	2004

I – Inne jednostki: Leśny Zakład Doświadczalny w Krynicy (UR w Krakowie); II – Stacja Badawcza Rolnictwa i Hodowli Zachowawczej Zwierząt Polskiej Akademii Nauk w Popielenie; III – Lasy gminy Olszty; IV – Leśny Zakład Doświadczalny Siemianice (UR w Poznaniu); V – Leśny Zakład Doświadczalny w Rogowie (SGGW w Warszawie); VI – Lasy Miasta Koszalin; VII – Lasy Miejskie Warszawa; VIII – Lasy Miejskie Szczecina.

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie: strona internetowa Generalnej Dyrekcji Lasów Państwowych. Leśne kompleksy promocyjne, www.lasy.gov.pl/nasze-lasy/lesne-kompleksy-promocyjne [dostęp: 25.01.2020].

Celem LKP jest m.in. aktywizacja działań wszechstronnego rozpoznawania określonych warunków środowiska przyrodniczego oraz doskonalenie metod zrównoważonej i wielofunkcyjnej gospodarki leśnej, gwarantującej trwały rozwój przede wszystkim naturalnych walorów lasów. Do priorytetowych zadań LKP zalicza się również popularyzację wiedzy o ochronie przyrody i działalności gospodarczej podejmowanej według zasad proekologicznych¹², a także edukację przyrodniczą społeczeństwa.

Funkcje lasu

Lasy Państwowe w Polsce prowadzą działania gospodarcze zgodne z proekologiczną i zrównoważoną strategią leśną Unii Europejskiej, ukierunkowaną na zachowanie trwałości lasów, ochronę przyrody, a zwłaszcza zagrożonych siedlisk przyrodniczych, zanikających gatunków flory i fauny oraz ciągłości wielostronnego użytkowania i powiększania zasobów leśnych. Lasy spełniają zatem w sposób naturalny lub w wyniku działań człowieka różnorodne uzupełniające się funkcje, które można sklasyfikować następująco:

1. Funkcje produkcyjne (gospodarcze) – polegają na wytwarzaniu siłami przyrody i pracą ludzką surowców drzewnych oraz innych produktów użytecznych i przyjaznych człowiekowi, będących podstawą wielu działów produkcji (przemysłu drzewnego, celulozowo-papierniczego czy energetycznego). Funkcja produkcyjna lasów dotyczy także konieczności zapewnienia ekonomicznych warunków prowadzenia gospodarki leśnej oraz działań ukierunkowanych na zapewnienie trwałości lasów i zwiększania ich zasobów.
2. Funkcje ekologiczne (ochronne) – wyrażają się m.in. w dobroczynnym wpływie lasów na środowisko życia człowieka. Lasy ograniczają stężenie zanieczyszczeń gazowych oraz filtrują powietrze z pyłów. Wpływają na zmniejszenie amplitudy temperatur i prędkości wiatru, regulują obieg wody w przyrodzie, przeciwdziałają powodziom, lawinom i osuwiskom, chronią glebę przed erozją i krajobraz przed stepowaniem.
3. Funkcje społeczne (zdrowotne, rekreacyjno-turystyczne, edukacyjne, wychowawcze, kulturowe) – należałoby zauważyć, że współczesne przemiany cywilizacyjne w kraju i na świecie, zwłaszcza demograficzne, ekologiczne i gospodarcze, przyczyniają się do stopniowego przekształcania funkcji lasu: od tradycyjnie gospodarczo-produkcyjnych na rzecz funkcji społecznych. Wśród nich istotną rolę pełni funkcja zdrowotna. Lasy uczestniczą bowiem w procesie oczyszczania powietrza z metali ciężkich i pyłów oraz tłumienia hałasu, przez co pozytywnie wpływają na mikroklimat obszarów zurbanizowanych¹³. Są także niezbędne

¹² Z. Muszyński, L. Koziół, *Atrakcyjność turystyczna dóbr przyrody w lasach Polski*, „Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie” 2013, nr 1(22), s. 94.

¹³ *Raport o stanie lasów...*, op. cit.

dla odnowienia i utrzymania siły fizycznej i psychicznej człowieka, którą traci się w pracy zawodowej i poza nią¹⁴. Lasy są miejscem doskonałym do właściwego relaksu zdrowotnego, odprężenia fizycznego i psychicznego oraz do odpoczynku po ogólnym zmęczeniu i codziennych obowiązkach zawodowych, często wykonywanych w napięciu nerwowym zagrażającym zdrowiu człowieka¹⁵. W związku z powyższym należy stwierdzić, że las słusznie bywa nazywany „zieloną apteką”, odgrywającą znaczącą rolę w regeneracji sił fizycznych i psychicznych człowieka oraz jego kondycji zdrowotnej¹⁶.

Zdrowotne właściwości ekosystemów leśnych sprzyjają rozwojowi rekreacji i turystyki, przede wszystkim na terenach uznanych za uzdrowiskowe. Funkcja zdrowotna lasu łączy się zatem z jego funkcją wypoczynkową, w tym rekreacyjno-turystyczną. Lasy bowiem są naturalnym miejscem wypoczynku i rekreacji dla mieszkańców dużych aglomeracji miejskich¹⁷. Stanowią też obszar licznych wycieczek organizowanych głównie przez szkoły, podczas których dzieci i młodzież mają sposobność osobistego kontaktu z przyrodą. W lasach, jako miejscu wypoczynku głównie mieszkańców aglomeracji miejskich, występuje przeznaczona do tego celu infrastruktura rekreacyjno-sportowa w postaci ścieżek leśnych (pieszych, rowerowych, konnych, motocrossowych, ścieżek zdrowia), szlaków kajakowych, miejsc odpoczynku i placów zabaw¹⁸. Podnosi ona znaczenie społecznej roli lasów oraz sprzyja szerszemu ich wykorzystaniu przez ludzi świadomych i wrażliwych na zagrożenia cywilizacyjne.

Niezbędną grupę obiektów leśnych służących turystyce i rekreacji tworzą tablice, szyldy, słupy ogłoszeniowe, kosze, pojemniki na śmieci, oznakowania szlaków turystycznych oraz ogrodzenia śródleśne. Do innych urządzeń tworzących infrastrukturę turystyczno-rekreacyjną na obszarach leśnych należy zaliczyć także pola namiotowe i kempingi śródleśne usytuowane w wyjątkowo atrakcyjnych miejscach, np. nad jeziorem czy rzeką stanowiącą turystyczny szlak wodny¹⁹. Turystyczno-rekreacyjne zagospodarowanie obszarów leśnych nabrało obecnie cech wyspecjalizowanej działalności gospodarczej i powinno być traktowane na równi z innymi, podstawowymi dziedzinami gospodarki leśnej prowadzonej przez administrację lasu. Istotną zatem staje się potrzeba właściwego planowania funkcji wypoczynkowej na obszarach leśnych, która wymaga odpowiedniej współpracy nadleśnictw z innymi podmiotami zainteresowanymi zagospodarowaniem i użytkowaniem turystycznym lasów.

¹⁴ Z. Muszyński, L. Koziół, op. cit.

¹⁵ Ibidem, s. 90.

¹⁶ S. Kasprzyk, *Turystyczne zagospodarowanie lasu*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa 1977, s. 13.

¹⁷ M. Jalinik, *Zarządzanie turystyką na obszarach leśnych*, w: M. Jalinik, S. Bakier (red.), *Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych*, Agencja Wydawnicza EkoPress, Białystok 2016, s. 318.

¹⁸ B. Ważyński, *Urządzenie i zagospodarowanie lasu dla potrzeb turystyki i rekreacji*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań 1990.

¹⁹ S. Kasprzyk, op. cit., s. 134.

Rozwój turystyki i rekreacji na terenach leśnych może również stanowić dodatkowe źródło dochodu dla nadleśnictw i placówek działających w ich obrębie. Turystyki nie da się bowiem wyeliminować z lasu – będzie ona egzystować obok szkółek leśnych i leśnych zakładów doświadczalnych. Turystyka na terenach leśnych posiada także wymiar ekonomiczny – wnosi istotny wkład w rozwój kraju, podmiotów gospodarczych, a także rozwój człowieka jako turysty i pracownika. Stwarza również podaż produktów turystyczno-rekreacyjnych i określa ich atrakcyjne ceny. Kreuje i rozwija popyt turystyczny, m.in. poprzez zmianę funkcji lasu w kierunku wypoczynku i doskonalenia kapitału ludzkiego, który oddziałuje na wydajność pracy²⁰. Racjonalnie organizowana turystyka na obszarach leśnych nie tylko może wspierać funkcję produkcyjną i ekologiczną lasu, ale może też bardzo korzystnie wpływać na edukację turystów.

Funkcje turystyczno-edukacyjne lasu

Termin „edukacja” pochodzi od łacińskiego słowa *educatio*, którego znaczenie łączy się z wychowaniem i szeroko pojętą oświatą, tj. tworzeniem i umacnianiem szkół, podmiotów edukacyjnych i podnoszeniem jakości nauczania²¹. Edukacja ukierunkowana jest na rozwój człowieka i społeczeństwa, zdobywanie wiedzy i wykształcenia. Łączy się z działaniem na rzecz zaspokojenia potrzeb związanych z przygotowaniem ludzi do aktywności zawodowej, gospodarczej, z osiąganiem celów osobistych i społecznych. W procesie edukacji realizowane są także czynności dotyczące przekazywania dorobku kulturowego poprzednich pokoleń młodym ludziom, procesu niezbędnego w ciągłości rozwoju współczesnych i przyszłych społeczeństw.

Edukacja ma charakter ciągły i instytucjonalizowany, stanowi bardzo rozbudowaną dziedzinę życia społecznego. Kształceniu i samokształceniu, wychowaniu i samowychowaniu stale lub dorywczo, intensywnie lub mniej intensywnie, w sposób bardziej lub mniej zorganizowany podlegają dzieci, młodzież, dorośli i seniorzy. Wszyscy muszą się kształcić, aktualizować swoją wiedzę, poszerzać lub zmieniać kwalifikacje, co powoduje, że edukacja jest ustawiczna. Edukacja ustawiczna, zwana także „edukacją przez całe życie”, staje się podstawowym zasobem społeczeństwa i gospodarki opartej na wiedzy²². Celem kształcenia ustawicznego, zgodnie ze Strategią Lizbońską, są m.in. inwestowanie w kapitał ludzki, doskonalenie zawodowe czy wzmacnianie

²⁰ J. Sikora, A. Wartecka-Ważyńska, *Social functions of forests in Poland*, “Economics and Environment, Journal of the Polish Association of Environmental and Resource Economists” 2017, no. 2(61).

²¹ M. J. Szymański, *Socjologia edukacji. Zarys problematyki*, Impuls, Kraków 2013.

²² E. Flejterska, G. Rosa, *Usługi edukacyjne*, w: S. Flejterski, A. Panasiuk, J. Perenc, G. Rosa (red.), *Współczesna ekonomika usług*, PWN, Warszawa 2005, s. 533.

powiązań pomiędzy szkołami a innymi podmiotami edukacyjnymi. W procesie tym istotne jest dostosowanie potrzeb i efektów kształcenia do rynku pracy oraz wymagań społeczeństwa zgodnych z nowymi trendami i potrzebami współczesnej cywilizacji²³.

Za przebieg procesu edukacji odpowiadają przygotowane do tego celu odpowiednie instytucje i programy. Instytucjonalne ujęcie edukacji podkreśla, że w warunkach globalizacji gospodarczej, społecznej, ekologicznej, wolnego rynku i konkurencji usługi edukacyjne są towarem. Podlegają komercjalizacji i wymagają nakładów finansowych, a także przynoszą dochody lub straty, niezależnie od tego, czy są świadczone przez instytucje publiczne czy prywatne. Jedną z państwowych instytucji systemu edukacyjnego, w kompetencji których leży m.in. działalność edukacyjna z zakresu przyrody i ekologii, jak wspomniano wcześniej, są Leśne Kompleksy Promocyjne. Stanowią one obszary o szczególnym znaczeniu społecznym, ekologicznym, edukacyjnym, kulturowym i naukowym. Celem ich aktywności jest nie tylko kształtowanie świadomości ekologicznej społeczeństwa i właściwego szacunku do lasu i pracy leśników, lecz także rozwój wielostronnej i racjonalnej współpracy z organizacjami ochrony przyrody i stowarzyszeniami ekologicznymi. Edukacja przyrodniczo-leśna realizowana na obszarach leśnych ma swój wyraz w wydawanym corocznie *Raporcie o działalności edukacyjnej Lasów Państwowych*, w którym zamieszczane są m.in. informacje o bazie edukacyjnej, formach prowadzonej edukacji i szkoleń, źródłach finansowania oraz najważniejszych wydarzeniach edukacyjnych w danym roku²⁴.

Zakrojone na szeroką skalę działania edukacyjne Lasów Państwowych skierowane są do wszystkich grup wiekowych i społecznych. Przykładem imprez edukacyjnych organizowanych przez leśników są: lekcje terenowe i wycieczki z przewodnikiem, lekcje w izbach edukacji leśnej, spotkania z leśnikami w szkołach i poza nimi, akcje i imprezy edukacyjne, wystawy edukacyjne, konkursy leśne, festyny czy targi ekologiczne. Szczególną rolę we wspieraniu działalności edukacyjnej odgrywają m.in. takie instytucje, jak np.: Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych w Bedoniu, Instytut Badawczy Leśnictwa, Instytut Dendrologii PAN (Arboretum w Kórniku) oraz różne uczelnie wyższe, organizacje i stowarzyszenia społeczne.

Edukacja ta ma na celu upowszechnianie w społeczeństwie wiedzy o środowisku leśnym, zrównoważonym gospodarowaniu jego zasobami, podnoszenie świadomości w zakresie racjonalnego i odpowiedzialnego korzystania z darów lasu oraz budowanie zaufania społecznego do działalności zawodowej leśników²⁵.

W procesie edukacji leśnej łączy się zdobywanie wiedzy, kreowanie pożądanych postaw, zdobywanie umiejętności i budowanie odpowiedniej motywacji, a wszystko to realizowane jest poprzez pracę indywidualną i grupową, nakierowaną

²³ M. J. Radło, *Strategia Lizbońska. Konkluzja dla Polski*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2002.

²⁴ *Raport o działalności edukacyjnej Lasów Państwowych w 2016 roku*, Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe, Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych w Warszawie, Warszawa 2017, s. 30.

²⁵ *Ibidem*, s. 5.

na rozwiązywanie istniejących problemów oraz zapobieganie pojawianiu się nowych²⁶. Edukacja leśna kształtuje postawy, a szczególnie poczucie moralnej odpowiedzialności za stan środowiska przyrodniczego i społecznego, gotowość uczestniczenia w działaniach ochronnych i afirmację wartości sprzyjających przyrodzie²⁷. Jest niezwykle istotna w kształtowaniu postaw społeczeństwa i uzmysławianiu ścisłej zależności między poszczególnymi elementami środowiska przyrodniczego i społecznego.

Łącznik pomiędzy edukacją a lasami może stanowić również turystyka, a szczególnie turystyka edukacyjna, która „w ostatnich latach cieszy się dużą popularnością”²⁸. Jest ona jedną z form turystyki, w której uczenie się jest celem zaplanowanym lub przypadkowym, okazjonalnym, podejmowanym przez grupy i turystów indywidualnych. Może być ona zorientowana na celowy proces uczenia się lub nabywanie wiedzy niejako przy okazji wyprawy turystycznej.

Funkcja turystyczno-edukacyjna lasu sprowadza się w swej istocie także do funkcji wychowawczej rozumianej jako świadome, celowe, intencjonalne i zorganizowane działanie instytucji wpływające na zachowanie człowieka. Służy poznawaniu świata, rozwojowi społecznemu jednostki ludzkiej, a w szczególności zachęca do przyswojenia pewnych wartości moralnych i kreowania zachowań społecznych. Interesującymi i efektywnymi przykładami realizacji turystycznej funkcji wychowawczej i edukacyjnej lasu są należycie zorganizowane wycieczki, obozy i zielone szkoły. Poza Lasami Państwowymi działalność edukacyjno-wychowawcza oraz turystyczno-rekreacyjna prowadzona jest także w parkach narodowych, parkach krajobrazowych, rezerwach przyrody i lasach miejskich²⁹.

Charakterystyczne jest także to, że działalność podejmowana przez jednostki organizacyjne Lasów Państwowych w Polsce, w zakresie kształtowania proekologicznych postaw wśród społeczeństwa, a także ochrony zasobów przyrodniczych w lasach (tj. realizacja funkcji edukacyjnej), posiada dodatkowo wymiar ekonomiczny. Generuje koszty, które są pokrywane przede wszystkim z przychodów własnych nadleśnictw, pochodzących ze sprzedaży surowca drzewnego³⁰. Kosztów edukacji przyrodniczej nie ponoszą jednak jej uczestnicy, dla których jest ona bezpłatna.

²⁶ M. K. Terlecka, *O edukacji ekologicznej w Polsce*, w: M. K. Terlecka (red.), *Edukacja Ekologiczna. Wybrane problemy*, ARMAGRAF, Krosno 2014, s. 10.

²⁷ Z. Wnuk, *Edukacja ekologiczna w Polsce*, w: J. Dołęga, J. Czartoszewski (red.), *Ochrona środowiska w filozofii i teologii*, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1999, s. 112.

²⁸ M. M. Zarzuela, F. J. D. Pernas, S. M. Calzon, D. D. Ortega, M. A. Rodriguez, *Education Educational Tourism Through a Virtual Reality Platform*, „Procedia Computer Science” 2013, no. 25, s. 382.

²⁹ A. Wartecka-Ważyńska, *Obszary przyrodniczo chronione możliwością rozwoju turystyki edukacyjnej. Studium przypadku ścieżki edukacyjnej, przyrodniczo-leśnej „Kani Rudej”* w: M. Jalinik (red.), *Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych*, Politechnika Białostocka, Białystok 2010, s. 267.

³⁰ A. Janusz, J. Pochopień, M. Piszczek, M. Jarosz, *Ekonomiczne konsekwencje edukacji przyrodniczo-leśnej i ochrony przyrody w Nadleśnictwie Janów Lubelski (RDLP Lublin)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas” 2012, nr 1, s. 179.

Ekonomiczne aspekty turystyki edukacyjnej w Lasach Państwowych

Charakterystyczną cechą działalności Leśnych Kompleksów Promocyjnych w Polsce w zakresie edukacji przyrodniczo-leśnej społeczeństwa jest prowadzenie jej, zgodnie z obowiązującym prawem, na zasadzie samodzielności finansowej. Oznacza to, że koszty wspomnianej działalności muszą być pokrywane z własnych przychodów³¹, w ramach których funkcjonuje dotacja celowa z budżetu państwa na zadania zlecone przez administrację rządową. Do zadań tych należy nie tylko obowiązek edukacji leśnej społeczeństwa, lecz także zakładanie i utrzymanie przez LKP ścieżek przyrodniczo-leśnych, ośrodków edukacyjnych oraz innych obiektów infrastruktury promocyjno-edukacyjnej. Zestawienie podstawowych obiektów edukacyjnych funkcjonujących w Leśnych Kompleksach Promocyjnych w Polsce w latach 2012-2016 przedstawia tabela 7.2.

TABELA 7.2. Obiekty edukacyjne na terenie Leśnych Kompleksów Promocyjnych w latach 2012-2016 w Polsce

Obiekty	Lata				
	2012	2013	2014	2015	2016
Ośrodek edukacji	25	27	28	34	34
Izba edukacji leśnej	60	58	55	53	56
Leśna wiata (zielona klasa)	101	104	108	121	129
Leśna ścieżka edukacyjna	204	213	213	234	229
Punkt edukacji leśnej	345	386	476	529	541
Inne obiekty edukacyjne	377	405	452	563	581

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie danych z raportów z działalności edukacyjnej Lasów Państwowych w Polsce.

Z tabeli 7.2 wynika, że baza edukacyjna Leśnych Kompleksów Promocyjnych w latach 2012-2016 powiększyła się, co może świadczyć o rosnącym zapotrzebowaniu społecznym na tego rodzaju przekazywanie wiedzy oraz o jej istotnym znaczeniu, a tym

³¹ Ustawa..., op. cit.

samym o zasadności funkcjonowania tych obiektów. Przykładowo liczba ośrodków edukacji leśnej z 25 w 2012 roku wzrosła do 34 w roku 2016, leśnych ścieżek edukacyjnych z 204 do 229, a punktów edukacji leśnej z 345 do 541.

Systematyczny wzrost liczby obiektów edukacyjnych na terenie LKP nieodłącznie powiązany jest ze wzrostem kosztów ich działalności, a co za tym idzie – ze źródłami ich finansowania. Szczegółową analizę źródeł finansowania edukacji przyrodniczo-leśnej prowadzonej przez LKP w badanych latach przedstawia tabela 7.3.

Analizując dane dotyczące sumy środków finansowych (własnych i zewnętrznych) przeznaczonych na edukację przyrodniczo-leśną społeczeństwa w LKP, ich najwyższy poziom zaobserwowano w 2014 roku – wyniosły one 14 mln 743 tys. zł. Niestety w kolejnych latach kwota finansowania obniżyła się o 12% w roku 2015 i o 8% w 2016. Tendencja zniżkowa w tych samych latach dotyczyła także finansowania własnego edukacji przez LKP (tab. 7.3).

Podstawowym źródłem finansowania edukacji przyrodniczo-leśnej społeczeństwa realizowanej przez LKP były środki własne nadleśnictw. Kwota tego finansowania w analizowanym okresie wynosiła łącznie około 50,8 mln zł, co stanowiło 80,65% wszystkich własnych środków finansowania edukacji. W ciągu trzech pierwszych lat zaobserwowano systematyczny wzrost nakładów nadleśnictw na realizację działań edukacyjnych. Z kolei w 2015 roku wsparcie nadleśnictw, w porównaniu z rokiem poprzednim, zmniejszyło się jednak wyraźnie, bo aż o 12%. W to miejsce wzrosły jednak nakłady funduszu leśnego – z około 21 mln zł w roku 2014 do 22,5 mln zł w roku 2015 (tab. 7.3)

Z analizy danych zawartych w tabeli 7.3 wynika, że fundusz leśny w badanym okresie stanowił dodatkowo ważne źródło wewnętrznego finansowania edukacji przyrodniczo-leśnej świadczonej przez LKP. W badanym okresie na edukację przekazano z tego funduszu około 7 mln zł, co stanowiło 11,05% wszystkich środków własnych LKP przeznaczonych na edukację. Ogółem środki wewnętrzne (własne) LKP wydatkowane na edukację przyrodniczo-leśną stanowiły 91,7% wszystkich wydatków skierowanych na tę działalność.

Warto także podkreślić, że udział wydatków własnych ogółem na edukację w analizowanych latach charakteryzował się trendem wzrostowym od 86,91% w roku 2013 do 94,81% w roku 2016 (tab. 7.3). Utrzymujący się trend potwierdzają także średnie wydatki ogółem przypadające na jedno nadleśnictwo, które w 2012 roku wyniosły 122,8 tys. zł, a w 2016 roku – 156,1 tys. zł (tab. 7.3).

Analizując zewnętrzne źródła finansowania usług edukacyjnych świadczonych w ramach LKP w badanych latach trzeba stwierdzić, że najważniejszą pomoc LKP uzyskiwały z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (WFOŚiGW) – ogółem ponad 2,3 mln zł, tj. 3,74% (tab. 7.3). Istotne znaczenie miały także pozostałe źródła zewnętrzne, których łączna suma wyniosła ponad 2,4 mln zł, tj. 3,94% (tab. 7.3). Warto jednak zaznaczyć, że od 2013 do 2016 roku wydatki na edukację przyrodniczo-leśną społeczeństwa pochodzące z WFOŚiGW systematycznie zmniejszały się – od 4,78% w roku 2013 do 2,5% w 2016 roku.

TABELA 7.3. Własne i zewnętrzne źródła finansowania edukacji przyrodniczo-leśnej społeczeństwa w Leśnych Kompleksach Promocyjnych w latach 2012-2016 w Polsce

Źródło finansowania	Lata					Razem
	2012	2013	2014	2015	2016	
Finansowanie własne – wydatki w tys. zł i %						
Środki własne nadleśnictw	8842,4 (89,19)	9017,2 (76,32)	11340,6 (76,92)	10037,2 (77,44)	11554,8 (85,39)	50792,2 (80,65)
Fundusz leśny	65,0 (0,66)	1263,7 (10,68)	2099,2 (14,24)	2257,6 (17,42)	1274,8 (9,42)	6960,3 (11,05)
Finansowanie własne ogółem	8907,4 (89,85)	10280,9 (86,91)	13439,8 (91,16)	12294,8 (94,86)	12829,6 (9481)	57752,5 (91,70)
Wydatki własne na jedno nadleśnictwo LKP (średnio)	122,8	125,2	157,5	135,6	156,1	139,4
Finansowanie zewnętrzne – wydatki w tys. zł i %						
Budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)	267,7 (2,70)	84,4 (0,71)	0,0 –	31,4 (0,24)	0,0 –	383,5 (0,60)
Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (WFOŚiGW)	391,2 (3,95)	565,2 (4,78)	659,1 (4,47)	406,0 (3,13)	338,7 (2,50)	2360,2 (3,74)
Pozostałe źródła	347,5 (3,51)	898,9 (7,60)	644,3 (4,37)	228,4 (1,76)	364,1 (2,69)	2483,2 (3,94)
Finansowanie zewnętrzne ogółem	1006,4 (10,15)	1548,5 (13,09)	1303,4 (8,84)	665,8 (5,14)	702,8 (5,19)	5226,9 (8,29)
Suma (finansowanie własne i zewnętrzne razem)	9913,8 (100,00)	11829,4 (100,00)	14743,2 (100,00)	12960,7 (100,00)	13532,4 (100,00)	62979,5 (100,00)
Wydatki ogółem na jedno nadleśnictwo LKP (średnio)	137,7	164,3	204,8	175,1	182,9	172,9

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie danych z raportów z działalności edukacyjnej Lasów Państwowych w Polsce.

Znikały także wydatki przekazywane na ten cel przez NFOSiGW – spadły od 2,7% w roku 2012 do 0,0% w 2016 roku (tab. 7.3). Należałoby także zaznaczyć, że LKP na swoją działalność edukacyjną nie otrzymały wsparcia z budżetu państwa oraz w niektórych latach także z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOSiGW) (tab. 7.3).

Zaistniała sytuacja w zakresie zewnętrznych źródeł finansowania edukacji przyrodniczo-leśnej w badanym okresie była niekorzystna. Brak stabilnego finansowania z funduszy dedykowanych ochronie środowiska doprowadził do tego, że LKP w celu zniwelowania niedoborów zewnętrznych środków finansowych zmuszone były do poszukiwania innych źródeł finansowania swojej działalności edukacyjnej.

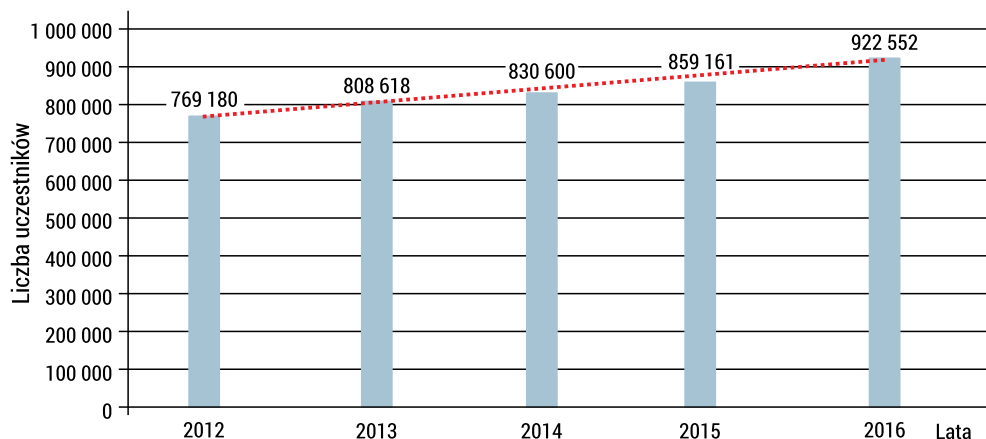
Konstatując należy zauważyć, że w latach 2012-2016 wzrastały wydatki ponoszone na edukację przyrodniczo-leśną społeczeństwa realizowaną przez LKP. Wzrost ten dotyczył szczególnie środków własnych nadleśnictw oraz środków pochodzących ze źródeł zewnętrznych. Można w związku z tym oczekiwać, że niewielka dywersyfikacja źródeł finansowania prowadzonej edukacji i dominujący udział środków własnych nadleśnictw mogą w przyszłości skutkować trudnościami w realizacji zleconych zadań edukacyjnych. Takie zagrożenie może także wystąpić w momencie pogarszania się sytuacji finansowej w Lasach Państwowych. Gwarantem niedopuszczenia do takiej sytuacji miało być zabezpieczenie prawne (Ustawa o lasach) oraz finansowanie z budżetu państwa poprzez dotacje celowe na zadania zlecone przez administrację rządową.

Zgodnie z obowiązującym prawem prowadzona działalność Lasów Państwowych podlega zasadzie samodzielności finansowej, zgodnie z którą ponoszone koszty muszą być pokryte z własnych przychodów. Jednak Lasy Państwowe otrzymują dotację celową z budżetu państwa na zadania zlecone przez administrację rządową, w tym m.in. na finansowanie edukacji leśnej społeczeństwa, w szczególności poprzez jej tworzenie i prowadzenie oraz zakładanie ścieżek przyrodniczo-leśnych właśnie przez LKP. Jak pokazują przedstawione analizy, w badanym okresie prowadzona edukacja przyrodniczo-leśna w LKP nie była jednak finansowana z budżetu państwa.

Problem staje się niezwykle istotny, ponieważ w ostatnich latach obserwuje się stale rosnące koszty transakcyjne ponoszone na edukację przyrodniczo-leśną społeczeństwa. Spowodowane jest to coraz większym zainteresowaniem i zapotrzebowaniem na tę formę edukacji wśród polskiego społeczeństwa (rys. 7.2).

Warto także zaznaczyć, że w analizowanym okresie z prowadzonych form edukacji przyrodniczo-leśnej skorzystało łącznie ponad 4,2 mln osób, co stanowiło 40% wszystkich uczestników edukacji prowadzonej przez Lasy Państwowe. Średnie roczne tempo przyrostu liczby uczestników usług edukacyjnych w latach 2012-2016 wynosiło natomiast 4,5%, przy czym w 2016 roku nastąpił najwyższy wzrost liczby uczestników edukacji przyrodniczej ogółem, bo aż o 6,8% w stosunku do poprzedniego roku. Natomiast w stosunku do roku 2012 liczba korzystających z oferty edukacyjnej LKP

w 2016 roku wzrosła o prawie 20%³². Uwzględniając wydatki nadleśnictw przeznaczone na edukację przyrodniczo-leśną w przeliczeniu na jednego uczestnika, okazało się, że w 2016 roku wynosiły one 13 zł, a w 2012 roku stanowiły 11,50 zł, co oznacza wzrost wydatków o około 10%³³.

RYСУNEK 7.2. Liczba osób uczestniczących w edukacji przyrodniczej prowadzonej przez Leśne Kompleksy Promocyjne w latach 2012-2016

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie: *Raport o działalności edukacyjnej Lasów Państwowych w 2016 roku*, Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe, Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych w Warszawie, Warszawa 2017.

Prowadzona przez Leśne Kompleksy Promocyjne edukacja przyrodniczo-leśna społeczeństwa, szczególnie wśród dzieci i młodzieży, jest znaczącą formą kształtowania świadomości ekologicznej, a także przykładem ukazania gospodarczego i społecznego znaczenia lasów jako dobra wspólnego. Dlatego też wymaga ona wszelkich działań natury finansowej i organizacyjnej, zapewniających jej kontynuację i rozwój w ramach realizacji funkcji społecznych lasów oraz ich zrównoważonego rozwoju.

Podsumowanie

W rozdziale zwrócono uwagę na niektóre elementy ekonomiczne (źródła finansowania, wysokość wydatków) determinujące turystykę edukacyjną lasów prowadzoną na rzecz społeczeństwa. Wydatki ponoszone na edukację w lasach są wypełnieniem ustawowego obowiązku realizacji edukacji przyrodniczej społeczeństwa, a także odpowiedzią na rosnący popyt na tego typu aktywność. Wzrost oczekiwań różnych grup

³² *Raport o działalności edukacyjnej...*, op. cit.

³³ Ibidem.

społecznych wobec działań edukacyjnych w lasach powoduje sukcesywne rozszerzanie zakresu zadań realizowanych przez Lasy Państwowe w ramach edukacji leśnej, co w konsekwencji pociąga za sobą sukcesywny wzrost wydatków na tę działalność. Jej koszty uzależnione są zatem nie tylko od ilości zainteresowanych osób, lecz także od kosztów utrzymania i funkcjonowania ośrodków i obiektów szkoleniowo-rekreacyjnych, dostępnej oferty oraz liczby uczestników edukacji. Głównym źródłem finansowania edukacji przyrodniczej społeczeństwa są środki własne nadleśnictw i fundusz leśny, a ich dopełnieniem środki zewnętrzne, na które składają się m.in. środki z budżetu państwa i Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

W analizowanym okresie corocznie wzrastały wydatki ponoszone na edukację przyrodniczo-leśną, co dotyczyło zarówno środków własnych nadleśnictw, jak i środków zewnętrznych. Lasy Państwowe przekazały także środki na edukację przyrodniczo-leśną w leśnych kompleksach promocyjnych, co jest oryginalną polską ideą promowania edukacyjnego leśnictwa. Z roku na rok rośnie zainteresowanie leśnymi kompleksami promocyjnymi, co powoduje także wzrost liczby oferowanych przez ich pracowników propozycji.

W społeczeństwie polskim można zaobserwować zainteresowanie przyrodą, chęć kontaktu z naturą i chęć wypoczynku w środowisku leśnym – odpowiedź na te potrzeby stanowi oferta edukacyjna i turystyczna Lasów Państwowych. Rozwój różnych form edukacji przyrodniczo-leśnej oraz połączonych z nimi form rekreacji i wypoczynku na tych terenach może się stać dodatkowym źródłem dochodów dla nadleśnictw, lokalnej społeczności i władzy oraz umożliwić promocję walorów i atrakcji przyrodniczo-kulturowych obszaru.

Streszczenie

Lasy Państwowe oprócz ważnych funkcji gospodarczych pełnią nie mniej znaczące funkcje społeczne, do których zalicza się m.in. funkcja edukacji przyrodniczej. Funkcje gospodarcze przynoszą określone przychody, natomiast funkcje społeczne nie podlegają komercjalizacji. Realizacją funkcji społecznych, szczególnie edukacyjnej, zajmują się specjalne jednostki organizacyjne Lasów Państwowych, zwane Leśnymi Kompleksami Promocyjnymi (LKP). Celem opracowania jest przedstawienie uczestnictwa różnych osób w edukacji przyrodniczej oraz ukazanie wielkości i źródeł wydatków przeznaczonych na prowadzenie działalności edukacyjnej przez LKP. Leśne Kompleksy Promocyjne dysponują odpowiednią bazą edukacyjną, umożliwiającą wykonywanie ich zadań, w ramach których prowadzone są usługi edukacyjne wymagające odpowiednich kosztów. Z analizy danych empirycznych wynika, że działalność edukacyjna pokrywana jest głównie ze środków własnych LKP, a tylko w niewielkim zakresie uzupełniają je źródła zewnętrzne. Okazało się także, że w badanych latach 2012-2016 występowała tendencja zwyżkowa wydatków wewnętrznych i zniżkowa zewnętrznych przeznaczonych na edukację przyrodniczą uczestników aktywności turystycznej. W tekście wykorzystana została metoda analizy materiałów wtórnych z zakresu przedmiotu badań, analizy literatury naukowej oraz metoda analizy statystycznej.

Słowa kluczowe: edukacja przyrodnicza, turystyka edukacyjna, Leśne Kompleksy Promocyjne, źródła finansowania

Summary

Economic aspects of educational tourism in the State Forests in Poland

In addition to important economic functions, the State Forests perform no less significant social functions, including a nature education function. Economic functions bring certain revenues, while social functions are not commercialized. Special organizational units of the State Forests called Forest Promotional Complexes (LKP) carry out social, and especially educational functions. The purpose of the article is to present the participation of people in science education as well as the volume and sources of expenditure allocated to conducting educational activities by LKP. Forest Promotional Complexes have an appropriate educational base securing the performance of their tasks, which includes educational services that require appropriate costs. The analysis of empirical data shows that educational activity is covered by the LKP's own resources. To a small extent, they are supplemented by external sources. It also turned out that in the researched years 2012-2016 there was an upward trend in internal expenditure and a decrease in external expenditure for the education of participants of tourist activity. The article uses the method of analyzing secondary materials in the field of research, analysis of scientific literature and the method of statistical analysis.

Key words: environmental education, educational tourism, Forest Complexes Promotional, sources of financing

Literatura

1. Flejterska E., Rosa G., *Usługi edukacyjne*, w: S. Flejterski, A. Panasiuk, J. Perenc, G. Rosa (red.), *Współczesna ekonomia usług*, PWN, Warszawa 2005.
2. Frankfort-Nachmias Ch., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, Zysk i S-ka, Poznań 2001.
3. Frończak K., *Leśne Kompleksy Promocyjne. Las w dziewiętnastu odsłonach*, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2007.
4. Jalinik M., *Zarządzanie turystyką na obszarach leśnych*, w: M. Jalinik, S. Bakier (red.), *Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych*, Agencja Wydawnicza Eko-Press, Białystok 2016.
5. Janusz A., Pochopień J., Piszczek M., Jarosz M., *Ekonomiczne konsekwencje edukacji przyrodniczo-leśnej i ochrony przyrody w Nadleśnictwie Janów Lubelski (RDLP Lublin)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas” 2012, nr 1.
6. Jęczmyk A., Sikora J., Wartecka-Ważyńska A., Uglis J., *Economic aspects of education and Tourism activity of Międzychód Forest District*, „Intercathedra” 2017, no. 3(33).
7. Kasprzyk S., *Turystyczne zagospodarowanie lasu*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa 1977.
8. Kindler E., *A Comparison of the concepts: Ecosystem services and forest functions to improve interdisciplinary exchange*, „Forest Policy and Economics” 2016, no. 67.
9. Mandziuk A., Janeczko K., *Turystyczne i rekreacyjne funkcje lasu w aspekcie marketingowym*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej” 2009, r. 11, z. 4(23).

10. Muszyński Z., Kozioł L., *Atrakcyjność turystyczna dóbr przyrody w lasach Polski*, „Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie” 2013, nr 1(22).
11. Pistorius T., Schain H., Winkel G., Fliewinger T., Bieling T., Kondol W., Volz K. B., *Lessons for RED Plus: Comparative analysis of the German discourse on forest functions and the global ecosystem services debate*, “Forest Policy and Economics” 2012, no. 18.
12. Radło M. J., *Strategia Lizbońska. Konkluzja dla Polski*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2002.
13. *Raport o działalności edukacyjnej Lasów Państwowych w 2016 roku*, Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe, Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych w Warszawie, Warszawa 2017.
14. *Raport o stanie lasów w Polsce 2010*, Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych, Warszawa 2011.
15. Sikora J., Wartecka-Ważyńska A., *Social functions of forests in Poland*, “Economics and Environment, Journal of the Polish Association of Environmental and Resource Economists” 2017, no. 2(61).
16. Strona internetowa Generalnej Dyrekcji Lasów Państwowych, www.lasy.gov.pl [dostęp: 25.01.2020].
17. Strona internetowa Generalnej Dyrekcji Lasów Państwowych. Leśne kompleksy promocyjne, www.lasy.gov.pl/nasze-lasy/lesne-kompleksy-promocyjne [dostęp: 25.01.2020].
18. Szymański M. J., *Socjologia edukacji. Zarys problematyki*, Impuls, Kraków 2013.
19. Terlecka M. K., *O edukacji ekologicznej w Polsce*, w: M. K. Terlecka (red.), *Edukacja Ekologiczna. Wybrane problemy*, ARMAGRAF, Krosno 2014.
20. Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz.U. z 2017 r., poz. 788).
21. Wartecka-Ważyńska A., *Obszary przyrodniczo chronione możliwością rozwoju turystyki edukacyjnej. Studium przypadku ścieżki edukacyjnej, przyrodniczo-leśnej „Kani Rudej”* w: M. Jalinik (red.), *Turystyka na obszarach przyrodniczo-cennych*, Politechnika Białostocka, Białystok 2010.
22. Ważyński B., *Urządzenie i zagospodarowanie lasu dla potrzeb turystyki i rekreacji*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań 1990.
23. Wnuk Z., *Edukacja ekologiczna w Polsce*, w: J. Dołęga, J. Czartoszewski (red.), *Ochrona środowiska w filozofii i teologii*, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1999.
24. Zarzuela M. M., Pernas F. J. D., Calzon S. M., Ortega D. D., Rodriguez M. A., *Education Educational Tourism Through a Virtual Reality Platform*, “Procedia Computer Science” 2013, no. 25.